

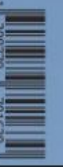

Temmuz 2022

Dil *ve* Edebiyat

Aylık Dil Edebiyat ve Kültür Dergisi

sayı: 163

1 30879 701630

Ahmet Feyzi - Ahmet İşler - Aykut Nasip Kelebek - Efe Eren Çınar - Ekrem Sakar - Ercan Ata
Ertuğrul Aydın - Feyz Kariha - Hayrettin Taylan - İlhan Kurt - Kadir Kakçı - Kadriye Turhan
Lütfi Bergen - Mehmet Baş - Muhammet Nur Doğan - Murat Ertaş - Müştehir Karakaya
Nurettin Durman - Parvin Etesami - Şeyma Bilbil - Tacettin Şimşek - Uğur Aksu - Üzeyir İlbak
Yağızhan Çiftçi - Yasin Ertaş - Zafer Acar - Zeynep Bozbulut

ŞUŞA VE "KARABAĞ'IN ÜÇ ŞAİREYİ MÖHTEREMESİ"

ikinci Karabağ Savaşı sırasında 28 yıllık Ermeni işgalinden kurtarılan Şuşa'yla ilgili Kasım 2020'de Kardelen TV'de yaptığım program münasebetiyle hazırlanırken Şuşa'nın sarp coğrafyası, Cıdıl Düzü, har-ı bülbülü, yeşilinin tonları ve yalçın kayaların el ele verip yücelttiği muhayyel bir dünya ile tanıştım. Şuşa görüntüleri eşliğine bir uşağın/balanın tüylerimi diken diken eden o muhteşem sesiyle söylediği türkünün sözleri şöyle başlıyordu:

(Türkiye Türkçesiyle)

Gönümün sevgili mahbubu benim

Vatanımdır, vatanımdır, vatanım

Vatanı sevmeyen insan olmaz

Olsa da o şahısta vicdan olmaz

Adını sonradan öğrendiğim Kenan Bayramlı balamızın söylediği "Bayat-ı Şirâz"ı dinleyerek, önce sık sık Türkiye ile Azerbaycan bayraklarının dalgalandığı "Zafer Yolu" tabelalarının serildiği ovoidan, sonra kayın ve meşe ağaçlarının iki yandan kucakladığı kıvrımlı yollardan aşarak varmalı Şuşa'ya.

Biz de öyle yaptık; kardeşlerimizin ülkesi, ortak vatan can Azerbaycan'ın "28 Mayıs Bağımsızlık Günü"nden birkaç gün evvel "özel izinle" *Dil ve Edebiyat* dergisi genel yayın yönetmenimiz Üzeyir İlbak, Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği Erzurum Şubesi yönetim kurulu üyelerinden Nihat Kılıçoğulları, Murat Güven, Erdal Barın ve Kürşat Kaplan ile Kafkasların ve Türk tarihinin tarihî başkenti Gence'den hareketle Fuzulî üzerinden Şuşa'ya vardık.

Şuşa, etrafı yemyeşil orman ve düzlüklerle bohçalanmış pırlanta gibi beyaz kayaların üzerine kurulmuş bir şehir... Türk şiirinin bânisi kabul edilen Nizâmî'nin ve sadece Azerbaycan'ın değil, belki tüm Türk dünyasının ilk kadın şairi olarak bilinen Mehsetî'nin şehri, Türk dünyasının ve kültürünün kadim başkentlerinden Gence'nin ruhunu ciğerlerimize çekip mısra mısra yol alıp "Kafkasların Sanat Mabedi, Azerbaycan Müziğinin Beşiği, Doğu'nun Konservatuarı, Küçük Paris" gibi unvan-

larla da anılan bir kristal şehir Şuşa'ya yaklaşırken Şuşa'da yaşamış "Karabağ'ın Üç Şaireyi Muhteremesi" ile yeni tanışmamıştık.

2020'deki İkinci Karabağ Savaşı'nda hayli harap olmuş olsa da Şuşa evleri, müzeleri, sokakları, sanat galerileri ve doğasıyla hayli etkileyici. Şuşa'yı gezerken Azerbaycan müziğinin kurucusu kabul edilen Üzeyir Hacıbeyoğlu'nun da bizimle gezdiğini hissediyordum. Şuşa'nın

manevi ikliminde attığımız her adımda Türk dünyasının fikir, sanat ve kültür dünyasında önemli hizmetleri olan Cabbar Garyagdioğlu, Mir Muhsin Nevvab, Abdurrahim Hakverdiyev, Yusuf Vezir Çimenzeminli, Feridun Köçerli, Bülbül, Han Şuşinski, Gurban Primov, Reşid Behbudov, Niyazi, Fikret Emirov, Süleyman Alasgarov ve Natavan'la karşılaşılıyorduk.

Bakü'de on yıl kadar "Milliyetçilik" ve "Türkçülük" faaliyetlerinde bulunduktan ve Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra İstanbul'a gelip "Türk Yurdu" ve "Türk Ocağı" cemiyetlerinin kurucuları arasında yer alan Ahmet Ağaoğlu'nun da Şuşalı olduğunu hatırlıyoruz o diyarda. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ilkelerinin belirlenmesinde Mustafa Kemal'e danışmanlık da yapan Ağaoğlu, iki dönem milletvekili olarak TBMM'de ülkemize hizmet etmiştir. Yazar Abdussamet/Samet Ağaoğlu'nun da babasıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinde bir Şuşalının fikirlerinin olduğunu bilmek Şuşa'yı daha da özel kıldı dünyamda.

Yıllarca "haribül-bül" müzik ve sanat festivallerinin yapıldığı "Cıdır Düzü" Karabağ'a yüksekten bakan, en nadide çiçeklerini serpiştirmiş bir cumba, bir balkon, bir teras gibiydi, Şuşa. Oldukça etkileyici bir manzarası var "Cıdır Düzü'nün. Cıdır Düzü'nden bakarken henüz Ermeni işgalinden kurtarılmamış Hankendi'nin ve Hocalı'nın hüznüne şahit oluyoruz.

1752'de Karabağ Hanı Penahali Han tara-

findan kurulan Şuşa, yeryüzü şekliyle Karabağ'ın ortasına koyulmuş yüce bir kalp gibi. 1403 metrede heyecanla ve sanatla dile gelen ritimleriyle atan bir yürek. Şehre evelâ Penahabad denirken zamanla Şuşa denmiş. Şuşa Türkiye Türkçesinde bildiğimiz "şişe" demek. Şişe kelimesinin etimolojisine baktığımızda "şiş/mek" fiilinden türediğini görüyoruz. Şişe, yani metal oksit malzemenin yüksek ateşte şişmesi sonucu oluşan "kabarmış cam / şişirilmiş cam". Şişe kelimesi çok eskiden İran ve Kafkasya'da düz coğrafyadaki yükseklik, kabarık, taşlı kayalı tepe, piramit, mezar-daki baş taş anlamlarında kullanılmış. Kafkas coğrafyasına yüce kayalar üzerine kondurulan birçok kaleye "şuşa/şuşi/şüşe" denilmekteymiş. Halk inancına ve şehre gelen seyyahların da ifadesine göre havası billur gibi saf ve şifalı olduğu için de şehre "Şuşa" denmiş. Ayrıca gördüğüm o ki hem tarihiyle hem kültür ve sanat merkezi oluşuyla hem coğrafi konumuyla Şuşa parıl parıl parlayan kıymetli bir mücevher.

Yeşilin ortasında yükselen ve içindeki musikinin her tınısının yankılandığı şişe, bir sihirli fanus... Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu merhum Haydar Aliyev'in dediği gibi "Şuşa olmadan Karabağ, Karabağ olmadan Azerbaycan olmaz!"

Azerbaycanlı arkadaşım Ulduz Qarakızı'ndan aldığım bilgiye göre yetmiş sene Rus işgalinde kalan Azerbaycan'da en çok cami Şuşa'da bulunmakta. Bu da Şuşa'ya ayrı bir değer ve anlam katıyor. Şuşa'nın 17 sokağı olup her sokak bir camiye çıkmakta, her küçənin/sokağın başında bir çeşme bulunmaktadır. Suşa/şişe ismiyle mütenasip biçimde, temizliğin ilk unsuru suyun/bulağın/çeşmenin çok sayıda olması da şehre özgü bir ayrıcalıktır. Hem yüce kayalar üzerinde kurulması hem temizliği, nezafeti hem de camileriyle geleneğe yaslanan düşünme biçimiyle Azerbaycan'ın Allah'a en yakın şehri olarak kabul edilir.

Haribülbul, Şuşa'nın endemik çiçeği. Başka yerde yetişmiyor. Çiçek, gül ile bülbülün birbirine sarılmasını andırıyor. Çiçek gülün aşkından köz olmuş bülbüle benze-

tilir. Azerbaycan'da halkın ifadesine göre, Karabağ Ermeni işgalindeyken haribülbul hayata küsmüş ve açmamış hiç. Karabağ düşman işgalinden kurtarıncaya yeniden çiçeklenmiş. Köz olan bülbül, şehitleri; çiçeğin diğer kısmı vatani temsil eder. İkinci Karabağ Savaşı'nda da her şehit bir haribülbuldür. Gence'den Şuşa'ya giderken 150 km uzunluğundaki "Zafer Yolu"nun kenarlarında Karabağ Savaşı şehitlerinin fotoğrafları levhalarda yer almakta ve bu levhaların her birinde hem Türkiye hem Azerbaycan bayrağı dalgalanmaktaydı. Zafer Yolu boyunca her şehit, bir haribülbul olup açmış dalındaki bülbülün figanıyla Şuşa'nın kahramanlık destanını anlatıyordu.

Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı'nın (TÜRKSOY) 31 Mart'ta Bursa'daki Kültür Bakanları Daimi Konseyi'nde Şuşa'yı 2023 yılında "Türk Dünyası Kültür Başkenti" ilan etmesi, bu sene Cıdır Düzü'nde "Haribülbul Müzik Festivali"nin ve "Vagif Şiir Günleri"nin yapılması bizi ziyadesiyle sevindirmiştir. Adına şiir günleri ve birçok sanat etkinliği yapılan Molla Penah

Vagif 18. asır Azerbaycan şairi ve Karabağ Hanı İbrahimhalil Han Cevanşir'in baş veziridir. Şuşa bu sene 270 yaşında ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev çıkardığı genelgeyle Azerbaycan'da 2022'nin "Şuşa Yılı" olduğunu ilan etti. Yıl boyunca Şuşa'da şiir, müzik ve sanat festivalleri yapılmaya devam edecek. "Şuşa Yılı" demek esasında "Natevan Yılı" demek. Şuşa'nın sembol ismi şaire Hurşidbanu Natevan da bu yıl 190 yaşında.

Bakü'de Azerbaycan Cumhuriyeti Millî Meclisi'nde, odasında görüştüğümüz Milli Meclis Medeniyet Komitesi Başkanı Ganire Paşayeva –ki biz ona Türk dünyasının yiğit kızı diyoruz- kısa sohbetimizde tüm Türk dünyasının kültür ve medeniyetine dair mühim tespitler paylaştı. *Dil ve Edebiyat* dergimizin "Genceli Nizâmî" özel sayısını kendisine takdim ettiğimizde çok mutlu oldu ve bir kültür evi müzesi görünümündeki odasında bize ülke kültür ve medeniyene dair pek çok kitap ve tablo hediye etti. Bu kitaplardan biri de Vilayet Quliyev'in "Qarabağın Üç Şaireyi Möhteremesi"ydi. Gence'de Mehsetî Gencevî Müzesini gezmiş, yetkililerden Mehsetî hakkında teferruatlı bilgi edinmiştik; lâkin Sayın Paşayeva'nın sohbetiyle ve

Quliyev'in kitabıyla Şuşa'daki kadınların şiir meclislerinden haberdar olduk. Sayın Paşayeva bu meclisleri temsil eden bir de tablo hediye etti.

Gerek Gence'deki Mehsetî Müzesi yetkililerinden gerekse Sayın Ganire Paşayeva'nın verdiği bilgiler bize Doğu kültürünün vazgeçilmezi "şiir meclisleri"ni hatırlattı. Türk kültür ve medeniyetinin ortaya çıktığı ve olgunlaştığı Türkistan'da sultanlar, devlet erkânı, ilim ve hüner sahibi kimselerin katıldığı, "**Baykara Meclisleri**" olarak anılan toplantıların düzenlendiği bilinmektedir. Bu meclislerde şiirler söylenip musiki icra edilir, çeşitli dinî ve ilmî konular konuşulur, şehrin ve halkın meseleleri istişare edilirdi. Selçuklu saraylarındaki "işret meclisleri" de şairlerin yeteneklerini gösterdiği ve devlet adamlarının iltifatına mazhar olduğu mekûnlardı. Bu meclislerle ilgili teferruat Halil İnalçık'ın "Has Bağçede Ays u Tarab" adlı eserinde bulunabilir. İşret meclislerinin niteliklerine ilk divan şairi olarak kabul edilen Hoca Dehhânî'nin şiirlerinde rastlıyoruz. Dehhânî "ola" redifli gazelinde işret meclisinde bulunması gereken unsurlara yer vermiştir. Bir sâkînâme özelliği taşıyan bu metin Türk şiir tarihinde çok nadir

Fotoğraf: Üzeyir İlbak

görülen gazel formunda yazılmıştır. Kültür tarihimizde "işret meclisi" olarak bilinen yeme, sohbet etme, şiir söyleme, şarkılar terennüm etme vb. etkinliklerinin yapıldığı toplantıların Azerbaycan'da hâlâ devam ettiğini söyleyebiliriz.

Şiir ve muhabbet meclislerinde önce çıkan üç şairi konu alan kitaba adını veren *Qarabağın Üç Şaireyi Möhteremesi* ifadesi Şuşalı edebiyatçı, eğitimci Feridun Köçerli'ye ait. Vilayet Quliyev'in kitabına da isim olan bu ifade kitabın yazarına Sandro Botiçelli'nin meşhur "Üç Zariflik" tablosunu çağrıştırmış. Botiçelli'nin eserinin asıl adı "La Primavera / Bahar"dır. Bu tabloda Venüs'ün yanında parlaklık, ışıltı ve zarafet simgesi üç peri kızı var: Aglaie, Öfosin (Euphosyne) ve Talya (Thalia). Bu kitapta da Şuşa'nın üç şairesine yer verilmiş: Âşık Peri, Hurşidbanu Natevan, Fatma Kemine.

Vilayet Kuliye (Quliyev) kitabında "Karabağ Perisi" olarak adlandırdığı "Âşık Peri" hakkında bilgiler verirken onun hayatındaki belirsizlikleri ve Âşık Peri'nin bugüne kadar gelmiş elliye yakın şiiri üzerinden meseleyi berraklaştırmaya gayret etmiştir. Şiirleri incelendiğinde Âşık Peri'nin kuvvetle muhtemel 1811-1847 tarihleri arasında yaşadığı anlaşılmaktadır. Kuliye (Quliyev) Âşık Peri'yi anlatmaya Azerbaycan matbuatının banilerinden olan İsa Sultan Şahtahtinski kızı Leyla Hanım'dan (1886-1907) başlar. Leyla Hanım'ın Avrupa'ya tahsile (tıp ve sosyoloji) giden ilk Azerbaycanlı kızlardan biri olduğunu belirten yazar; o tarihte kızları eğitim için Avrupa'ya gidecek kadar cesaretlendiren ruhun, Âşık Peri ve çağdaşı diğer kadın şairlerin şiirlerle katıldıkları şiir meclisleriyle, atışmalarıyla oluşturduğu hürriyet ve

serbestlik ruhu olduğunu vurgulamaktadır. Leyla Hanım Tiflis'ten Cenevre'ye, Âşık Peri de Maralyan'dan Şuşa'ya yüreğinin ardınca yürümüştür.

*Men aşiq Maralyana
Yol gedar Maralyana
Necesen, bir ah çekim
Dağlarda maral yana?*

Sadece sözü, şiirleri ve nükteleriyle değil ay gibi parlak güzelliği ve zarafetiyle Âşık Peri çağdaşı şairlerin nazarında Leyla'dır, Zöhre'dir, Şirin'dir. Dönemin şairlerinden Mirzacan, Muhammed Bey, Cafergulu, Mirza Hasan Bey, Esed Vezirov ile sıkı dosttur. Mirza Hasan (1791-1840) Peri'ye şöyle seslenir:

*Gonca letafetti, lale yüzlüsen
Mestane bakışlı, humar gözlüsen
Şirin hareketli, şeker sözlüsen
Yoktur yeryüzünde misalin senin*

Âşık Peri de hasta yatağında kıvranan Mirza Hasan'a duasını esirgememiştir:

*Barilahi gülzarına kıymasın
Hasta düşüp, bimarına kıymasın
Şirim şirin göftarına kıymasın
Bağışlasın kaşı hilâlin senin*

Âşık Peri Muhammed Bey'in kendisine yazdığı "Oynaşır" adlı şiirine cevaben Hafız'ın beytinden hareketle şöyle demiştir:

*Periyem, halk ara olmuşum bacı
Kimsenin kimseye yok ihtiyacı
Belh ü Buhara'nın, Hindin haracı
Zenehdanda siyah haller oynaşır*

Ermeni Mirzacan'ın Peri'ye söylediği şu beyit dinî hislerin fevkinde ona sevdalandığını gösterir:

*Men özüm Nasraniyem,
amma ta ki gördüm seni,
"Eşhedü billah" ile oldum
Müselman, ey Peri.*

1832 – 1897 yılları arasında yaşayan, cömertliğinden ve hayırseverliğinden dolayı halkın "Han Kızı" diye adlandırdığı Hurşidbanu Natevan, Şuşa'nın kültür ve edebiyatına derin izler bırakan büyümlü bir şair ve büyük bir şahsiyettir. Hem anne hem baba tarafından oldukça zengin ve asil bir ailenin kızı olarak ömrünü ve tüm mal varlığını halkın hizmetine sunmuş fedakâr bir kadındır. Erzurum'da toplumun bir "anne" olarak kabul ettiği; şefkati, sevgisi, merhameti ve cömertliği tüm topluma ulaşan, herkesin derdiyle hemdert olabilen kadınlara "paşa kadın" denir. Şaire Natevan tam bir paşa kadındır.

Yaşadığı tarihler Kafkasların kaynadığı; Rus, Ermeni, İran, İngiliz mücadelesinin kadim topraklardan eksik olmadığı sancılı yıllardır. Bir ateş çemberi olan Karabağ'da çekilen sancılar, yaptığı sıkıntılı evlilikler ve genç yaşta kaybettiği evlatları Natevan'ı hırpaladığı gibi duygu yönünden ziyadesiyle zenginleştirmiş, Şuşa'nın her açıdan en kudretli hamisi yapmıştır.

Şuşa, Gence ve Bakü gezimizde farklı kişilerden Natevan'ın Fransız yazar Aleksandr Duma'yı (Aleksandra Dumas) ağırladığını ve hatta bir satranç müsabakası yaptığını duymuş, birkaç yerde de bu karşılaşmayı anlatan resim ve minyatürleri görmüştüm. Nate-

van, satrançta Duma'yı mat eder ve Duma ona fildişi satranç takımını hediye eder. Azerbaycan'da satranca, şiir kadar değer veriliyor ve devletin satranç okulları var.

Kitapta Natevan'ın ilk eşi Hasay Han'dan boşandığını; lâkin boşandığı eşi ölmeden ikinci evliliği yapmadığını yazar. Bu anlayış Anadolu kadınlarında da rastladığımız bir hâldir. Azerbaycanlı araştırmacı Salman Mümtaz'ın Natevan'ın çağdaşlarının yazdıkları ve söylediklerini esas alarak onun hakkında "hüküm verici han kızından ziyade hassas kalpli, yüksek dinî/manevî duygulara malik aile hâlinde yaşayan toplumun 'anası' gibiydi, der. "Meclis ehline, bilhassa eğitimcilere büyük hürmet ederdi. Çok eli açık bir hanımdı. Pazara çarşafı giderdi. Mescide giderdi. Yine çarşafı giderdi. İftar verirdi. Davet ettiklerine hüsnü kabul ederdi. Yetime fukaraya her hafta ihsan ederdi. Yemek içmekten sonra her birine bir meblağ verirdi. Yetim uşaklara sahip çıkar; kızları göçürüp oğlanları evlendirirdi."

Şuşa'da birbirine çok benzeyen, Anadolu'da görmediğim özgün mimarî yapıya sahip minareleri olan camiler dikkat çekiciydi. Bu camilerden birini de Natevan'ın namına onun ailesinden Gövher Ağa'nın yaptırdığını öğrendik. Natevan Şuşa'da Ağdam'da çeşme, su kanalı, hamam, mescit gibi birçok hayır işini gerçekleştirmişti.

Natevan, Şuşa'da şairleri ve bölgenin münevverlerini topladığı bir şiir meclisi kurmuştu. Daruge, Ağahasan, Fatı (Fatma) Hanım, Kemine, Hacı Abbas, Muhammed Ali Mahfi, Memo Memai, İmanhan oğlu Sadık, Hekim Mirza Sadık, Mirza Muhammedli Kayıbov bu meclisin müdavimlerindendi.

"1872'de Şuşa münevverlerinin teşebbüsü, Han kızının (Natevan) maddi ve

manevi desteğiyle 'Meclis-i Üns' adlı şiir meclisi kurulmuştu. Şehrin söz ustaları bir kaide olarak Natevan'ın mülkündeki büyük salonda toplanırdı. Şairlere mevzu ve ahengi Han kızı verirdi. Şiir meclisinde bir iki bend söylerdi ve sözü başka şairlere verirdi... Meclis-i Üns'te yalnız orada olanların şiirleri seslendirilmeyordu, klasik şiir ve hususen Fuzûlî'nin şiiri etrafında şah beyitler üzerinde müzakereler yapılır, nazireler okunurdu. Şiir meclisinde Kasım Zakir, Mirza Cemal Karabağî, Mirza Adıgüzel, Ahmet Cevanşir, Mir Muhsin Nevvab gibi münevverler, saray hanendesi Şükür Alişanov, hanende Kürt Molla Veli, tar çalan Şeker oğlu Kerim, Sadık gibi musikişinaslar da bulunurdu. Seyid Şuşinski'nin belirttiğine göre musiki meclislerinde Natevan'ın gazelleri 'segâh' makamında okunurdu." Meclisin daimî kâtibi Mirza Rahim Fena ile Mirza Elasker Növres'tir.

Çektiği sıkıntıların en acısı evlat acısıdır Natevan'ın:

*Yanar canım, oğul, daim senin nar ı ferağında
Nice pervaneler yanar her dem şemin ayağında
Gül-i rûyin hevesiyle çıkar eflâke efgâmm
Odur bülbül nevası gül ferag ü iştiyağında*

Herkese ümit olan Natevan kendi içinde bir hüznün anıtı gibidir, şiirlerinde derin bir hüznün hissedilir.

Natevan'ın en yakın dostu kendisinden bir sene sonra vefat eden Fatma Hanım Kemine'dir. Fatma Kemine Hanım 1841-1898 tarihleri arasında yaşamış, Şuşa'nın kadın şairlerinden, Natevan'ın şiir meclislerinin müdavimlerindedir. O, Şuşa'da şiir ve sanat aşığı Mirza Beybaba Bey'in ailesinde dünyaya gözlerini açmıştır. Babası Şuşa'nın seçkin münevverlerindedir ve "Fena" mahlasıyla şiirler yazmıştır. Natevan'ın "Ölüyorum" şiirine "Ölme" redifli bir şiirle karşılık vermiştir (Şiirlerini

mümkün olduğunca Türkiye Türkçesine dönüştürmeye çalıştım).

*Varımdı sinede derd ü gam-ı nihan, ölürem
Feda olum sana, gel eyle imtihan, ölürem
Bahar-ı hüsnüm ara, gör nice hazanım ben
Bahar lalesi tak bağrım oldu kan, ölürem
Ferahdan tükenip tab ü takatim billah
Vüsale yetmez alim, zar ü Natevan ölürem*

Sırdaşı, dostu, arkadaşı Fatma Kemine Hanım bu şiire karşılık şu mısraları yazmıştı:

*Marizi aşka ilaç eylemez tabip, ölme
Bu derde çare eder vuslat-ı habip, ölme
Visale talip olan aşığa böyle yetişir
Feraga sabreyle, sen bunca bişekib, ölme
Deme vatanda bana bir enis ü munis yok
Sana enis gam-ı aşktır, garib, ölme!*

Fatma Kemine Hanım Nizamî'nin, Fuzulî'nin, Nevaî'nin, Nesimî'nin beyitleri etrafında nitelikli tartışmaların yapıldığı şiir meclislerinde bulunmuş, Natevan'ın, Fena'nın, Növres'in, Hasan'ın, Mahfi'nin, Tabib'in, Âşık'ın da aralarında bulunduğu Karabağ'ın şairleriyle daima şiir mübâhaseleri olmuştur. Fatma Kemine Hanım'ın şiirlerini 1971'de Azize Caferzâde kitaplaştırmıştır. Fatma Hanım Türk ve Fars dillerinde iyi eğitim almış, her iki dilde de şiir yazmıştır. Tahminen 400-500 şiir ve gazeli bulunmaktadır. Vilayet Quliyev kitabında ona Âşık Peri ve Natevan'dan sonra Karabağ'ın üçüncü muhterem şairesi olarak yer vermiştir. Onun şahsiyeti hakkında şöyle yazmıştır: "Fatma Hanım hakikatte çok güzel ve zarif can idi ve zahiri güzelliğine müvaffık batınî ve manevî taraftan dahi güzel ahlâklı, ziyadesiyle hoşluk sahibi, mülayim ve bir nadire-i zaman idi ki, onun vefatı cümle şuaraya, arifâna ve Karabağ'a bir yas oldu." ☐